

Hersteloperatie Toeslagen en de rol van gemeenten: **Hoe loopt dat?**

Looptijd onderzoek: mei-juni 2025

Programma:

robuuste rechtsbescherming

Respondenten: 76 gemeenten

Auteur: Jasper van Huissteden

Samenvatting

Gemeenten spelen een cruciale rol in de uitvoering van de hersteloperatie kinderopvangtoeslag. Om inzicht te krijgen in hoe deze uitvoering in de praktijk verloopt, heeft Divosa een eerste inventarisatie uitgezet onder haar leden. Deze vragenlijst is ingevuld door professionals van 76 gemeenten met goed zicht op de dagelijkse praktijk en de knelpunten, zoals teamleiders en kwaliteitsmedewerkers.

De afhandeling van de toeslagenaffaire gebeurt primair door gemeenten of gemeenschappelijke regelingen (90%). Gemiddeld werken er 5,3 medewerkers aan de afhandeling van de toeslagenaffaire.

De meeste gemeenten (74%) zijn op dit moment in staat alle benodigde vormen van ondersteuning te bieden aan gedupeerden van de toeslagenaffaire. 26% van de gemeenten geeft aan dat zij nu niet alle benodigde vormen van ondersteuning kunnen bieden - vanwege een gebrek aan capaciteit of expertise of tekortschietend logistiek. Ook zijn er knelpunten op het gebied van wonen, de beschikbaarheid van zorg (zoals GGZ), en het managen van verwachtingen van gedupeerden.

Een meerderheid van de respondenten is tevreden met hoe de brede ondersteuning nu verloopt (68%). Een vijfde van de respondenten staat hier neutraal in (21%) en een 10% is ontevreden of zeer ontevreden. Grotere gemeenten (50.000 inwoners en meer) zijn gemiddeld genomen tevredener dan de kleinere gemeenten (0 tot 50.000 inwoners).

Drie kwart van de gemeenten wil het bestaande aanbod binnen de brede ondersteuning behouden. De gemeenten die wél iets willen stopzetten, richten zich vrijwel unaniem op het terugdringen van materiële verstrekkingen (spullen).

De samenwerking met de Uitvoeringsorganisatie Herstel Toeslagen (UHT) verloopt wisselend. Gemeenten geven aan soms onvolledige gegevens te ontvangen en matige communicatie te ervaren. Dit belemmert passende hulp aan inwoners.

Gemeenten vragen om heldere kaders, uniforme richtlijnen en een concrete einddatum voor trajecten en aanvragen om ongelijkheid te voorkomen en beter te kunnen plannen. Ze benadrukken dat herstel verder gaat dan financiële compensatie en ook psychosociale en sociale steun vereist. Het herstellen van vertrouwen door mensgericht en betrouwbaar te handelen is essentieel.

Algemene informatie

Met deze inventarisatie wilden we een landelijk beeld krijgen van de stand van zaken, de ervaren knelpunten in de uitvoering en de samenwerking met de Uitvoeringsorganisatie Herstel Toeslagen (UHT).

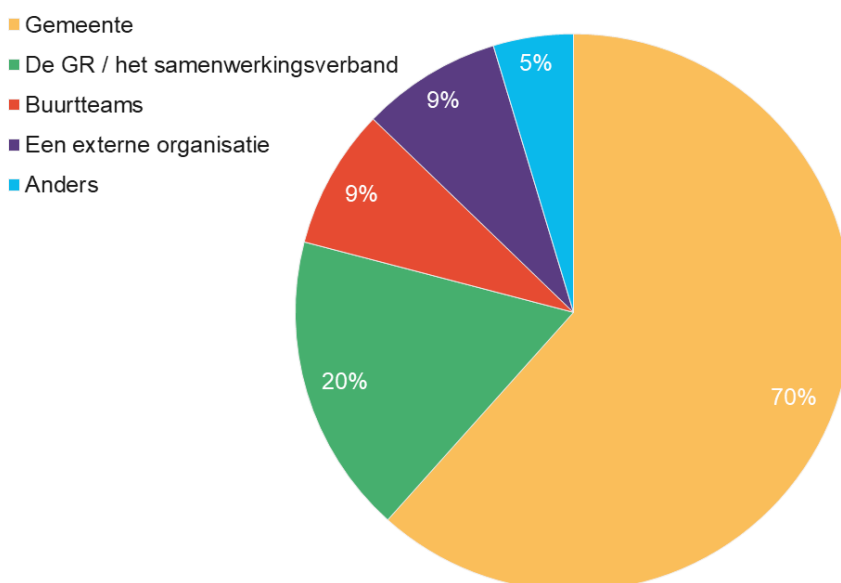
In totaal hebben 66 organisaties de vragenlijst volledig ingevuld. De respondenten zijn vertegenwoordigers van 62 gemeenten en 4 samenwerkingsverbanden (of gemeenschappelijke regelingen). Deze samenwerkingsverbanden vertegenwoordigen samen 14 gemeenten. De rapportage presenteert de antwoorden op gemeentenniveau, de 66 organisaties vertegenwoordigen in totaal 76 gemeenten.

De enquête is ingevuld door een brede groep professionals uit het sociaal domein, met vooral veel beleidsmedewerkers en -adviseurs (28), gevolgd door leidinggevendenden zoals teamleiders en managers (20). Daarnaast deden ook consultants (9), klantmanagers van de hersteloperatie toeslagen (3), kwaliteitsmedewerkers (6), projectleiders (4) en enkele overige functies mee.

De overgrote meerderheid van de gemeenten is nog bezig met de afhandeling van de kinderopvangtoeslagaffaire (91%). 5% van de gemeenten heeft de afhandeling inmiddels beëindigd.

Wie voert de afhandeling van de toeslagenaffaire uit? (n=74)

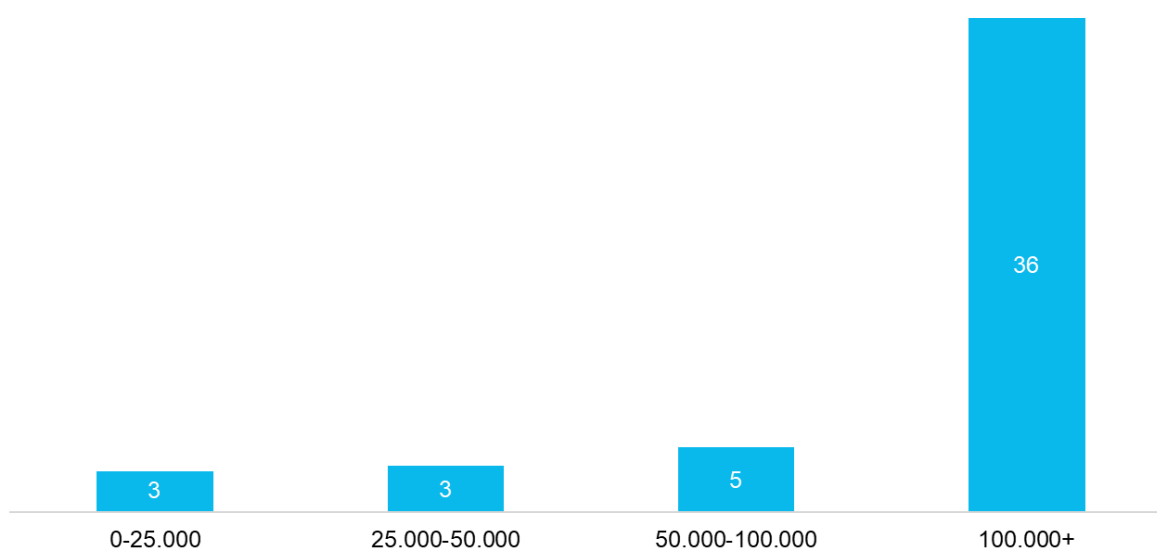
Bron: Divosa Zoekt Uit (2025)

De afhandeling van de toeslagenaffaire gebeurt primair door gemeenten of gemeenschappelijke regelingen (90%). 7 gemeenten gaven aan dat de afhandeling bij de buurtteams ligt en bij 11 gemeenten wordt de afhandeling gedaan door zorg- of welzijnsorganisaties of een lokaal expertise team.

Gemiddeld werken er 5,3 medewerkers aan de afhandeling van de toeslagenaffaire.¹ Dit is gemiddeld 1 medewerker op 17.516 inwoners. In kleine gemeenten (0-25.000 inwoners) en middelkleine gemeenten (25.000-50.000 inwoners) zijn gemiddeld 2,9 en 3,4 medewerkers bezig met de afhandeling. In de middelgrote (50.000-100.000 inwoners) en grote (>100.000 inwoners) gemeenten zijn dit gemiddeld 4,7 en 36,1 medewerkers.²

Gemiddeld aantal medewerkers betrokken bij afhandeling toeslagenaffaire, gesplitst op gemeentegrootte (n=76)
Bron: Divosa Zoekt Uit (2025)

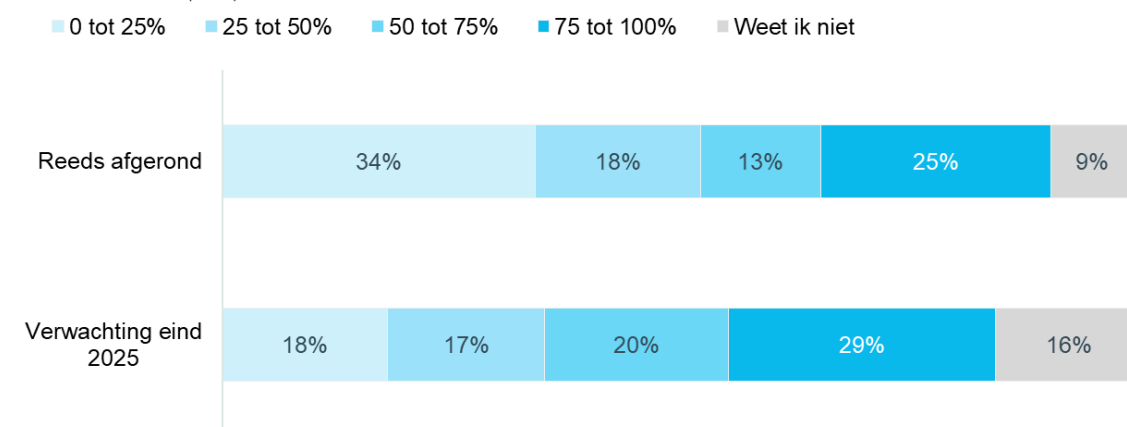

¹ In Amsterdam werken er 200 medewerkers aan de afhandeling, deze outlier is niet meegenomen in het gemiddelde.

² Het gemiddelde van de 100.000+-gemeenten exclusief Amsterdam is 17,9 medewerkers.

Percentage afgeronde en verwacht afgeronde (eind 2025) ondersteuning van gedupeerden (n=76)

Bron: Divosa Zoekt Uit (2025)

Bovenstaande grafiek laat zien hoeveel gedupeerden (%) reeds zijn geholpen en wat de verwachting is voor het eind van 2025. Gemeenten verwachten vooruitgang in de afhandeling van de brede ondersteuning voor gedupeerden van de toeslagenaffaire. De verwachtingen voor eind 2025 zijn positiever dan de huidige stand van zaken. Tegelijkertijd groeit ook de onzekerheid (percentage dat het niet weet), wat erop wijst dat niet alle gemeenten volledige controle of overzicht hebben over de resterende opgaven.

Brede ondersteuning

De meeste gemeenten (74%) zijn op dit moment in staat alle benodigde vormen van ondersteuning te bieden aan gedupeerden van de toeslagenaffaire. 26% van de gemeenten geeft aan dat zij nu niet alle benodigde vormen van ondersteuning kunnen bieden - vanwege een gebrek aan capaciteit of expertise of tekortschietend logistiek.

Zijn er in de uitvoering van jouw gemeente vormen van ondersteuning die jullie wel willen aanbieden, maar nu niet doen?	
Nee, we bieden alle ondersteuning die we willen bieden.	74%
Ja, we hebben onvoldoende capaciteit om alle ondersteuning te bieden.	5%
Ja, we hebben de juiste expertise niet beschikbaar.	4%
Ja, het is logistiek niet haalbaar/te ingewikkeld te organiseren.	1%
Anders, namelijk:	16%

Bron: Divosa Zoekt Uit (2025)

Een deel van de gemeenten geeft aan dat zij in staat zijn om de gewenste ondersteuning te bieden, maar dat er grenzen zijn aan wat binnen "brede ondersteuning" valt, en dat sommige casussen te complex zijn. Andere gemeenten ervaren concrete belemmeringen, met name een gebrek aan kennis over ondernemersondersteuning en beperkte mogelijkheden op het gebied van wonen. Daarbij speelt ook verwarring over wat precies

onder brede ondersteuning valt, en zijn er situaties waarin inwoners iets vragen dat buiten de kaders of mogelijkheden van de gemeente valt.

Ondersteuning op de vijf leefgebieden

Twee derde (66%) van de gemeenten geeft aan dat zij voldoende in staat zijn ondersteuning te bieden op de vijf leefgebieden (financiën, wonen, zorg, gezin en werk) waar de ondersteuning op gericht hoort te zijn. Deze gemeenten geven aan dat hun ondersteuningsaanbod in voldoende mate aansluit bij de behoeften van gedupeerden op de vijf leefgebieden. Zij bieden breed en integraal maatwerk, vaak in samenwerking met interne en externe partners.

Toch zijn er ook knelpunten: met name op het gebied van wonen, de beschikbaarheid van zorg (zoals GGZ), en het managen van verwachtingen van gedupeerden. Sommige specifieke problemen, zoals DUO-studieschuld en, blijven lastig oplosbaar. Al met al heerst er een overwegend positief beeld, met oog voor realistische beperkingen.

Een deel van de gemeenten (21%) geeft aan dat zij over het algemeen breed ondersteunen, maar uit de toelichtingen bij "anders, namelijk" blijkt dat er belangrijke structurele en organisatorische beperkingen zijn. De knelpunten liggen vooral bij:

- Gebrek aan woonruimte (vooral jongeren en kwetsbare groepen).
- Geen expertise of middelen om ondernemers te ondersteunen.
- Beperkte bevoegdheden, zoals het niet kunnen overnemen van schulden.
- Veranderende of moeilijk te duiden behoeften, vooral bij jongeren.
- Externe afhankelijkheden, zoals de Belastingdienst.

Stoppen met vormen van ondersteuning?

76% van de gemeenten geeft aan met geen aanbod in de brede ondersteuning te willen stoppen. Een zeer klein deel van de respondenten (6%) geeft aan dat zij met bepaalde onderdelen van de brede ondersteuning willen stoppen. De gemeenten die iets willen stopzetten, richten zich vrijwel unaniem op het terugdringen van materiële verstrekkingen (spullen) binnen de brede ondersteuning. Ook geeft één respondent dat zij willen stoppen met de volledige ondersteuning.

Als redenen voor het willen stopzetten van materiële verstrekkingen geven de respondenten de volgende toelichtingen:

- Het zorgt voor een scheve verdeling of rechtsongelijkheid.
- Veel inwoners vragen om hele dure spullen en maken lange lijsten met materiële aanvragen.
- Het verstrekken van spullen lijkt een doel op zich te worden en past niet meer bij de huidige fase of opzet van brede ondersteuning.

16% van de gemeenten wil niet per se aanbod schrappen, maar vraagt om heldere grenzen. Ze benoemen:

- Een te breed geïnterpreteerd aanbod, met onwenselijke of moeilijk te rechtvaardigen hulpvragen.
- Een structureel onevenwicht: te veel focus op materiële hulp, te weinig op immateriële of psychosociale ondersteuning.
- De behoefte aan landelijke richtlijnen of besliskaders om moeilijke keuzes te legitimeren en eenduidigheid te bevorderen.

Tevredenheid met brede ondersteuning

Tevredenheid over verloop van brede ondersteuning (n=76)

Bron: Divosa Zoekt Uit (2025)

■ Zeer tevreden ■ Tevreden ■ Neutraal ■ Ontevreden ■ Zeer ontevreden ■ Weet niet

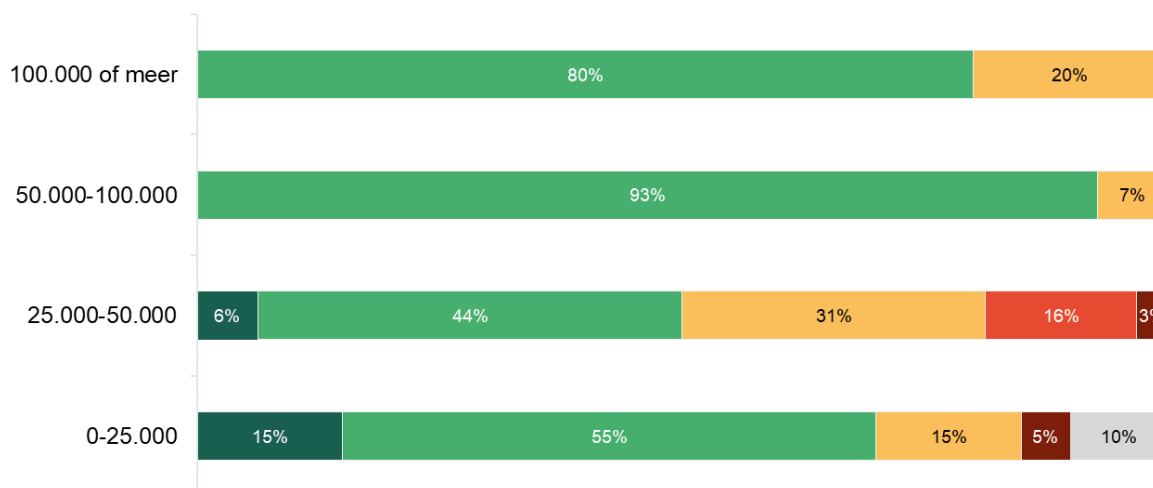
Een meerderheid van de respondenten is tevreden of zeer tevreden met hoe de brede ondersteuning aan de gedupeerden van de toeslagenaffaire nu verloopt (68%). Een vijfde van de respondenten staat hier neutraal in (21%) en een 10% is ontevreden of zeer ontevreden met het verloop van de brede ondersteuning. Kijkend naar gemeentegrootte valt op dat grotere gemeenten (50.000 inwoners en meer) gemiddeld genomen tevredener zijn dan de kleinere gemeenten (0 tot 50.000 inwoners).

Tevredenheid over verloop van brede ondersteuning, gesplitst op gemeentegrootte

(n=76)

Bron: Divosa Zoekt Uit (2025)

■ Zeer tevreden ■ Tevreden ■ Neutraal ■ Ontevreden ■ Zeer ontevreden ■ Weet niet

Als toelichting op hun ontevredenheid gaven deze respondenten aan dat er duidelijkheid, structuur en landelijke afstemming ontbreekt. De huidige uitvoering van brede ondersteuning wordt als versnipperd en onzeker ervaren, wat de effectiviteit ernstig belemmert. Zonder duidelijke kaders ('Wat hoort wel bij de brede ondersteuning en wat niet?'), eenduidige richtlijnen en voldoende middelen (zoals voor kinderen) ontstaat er frustratie bij uitvoerders en ongelijkheid tussen gemeenten. Deze structurele tekortkomingen belemmeren het doel van de brede ondersteuning: duurzaam herstel voor gedupeerden.

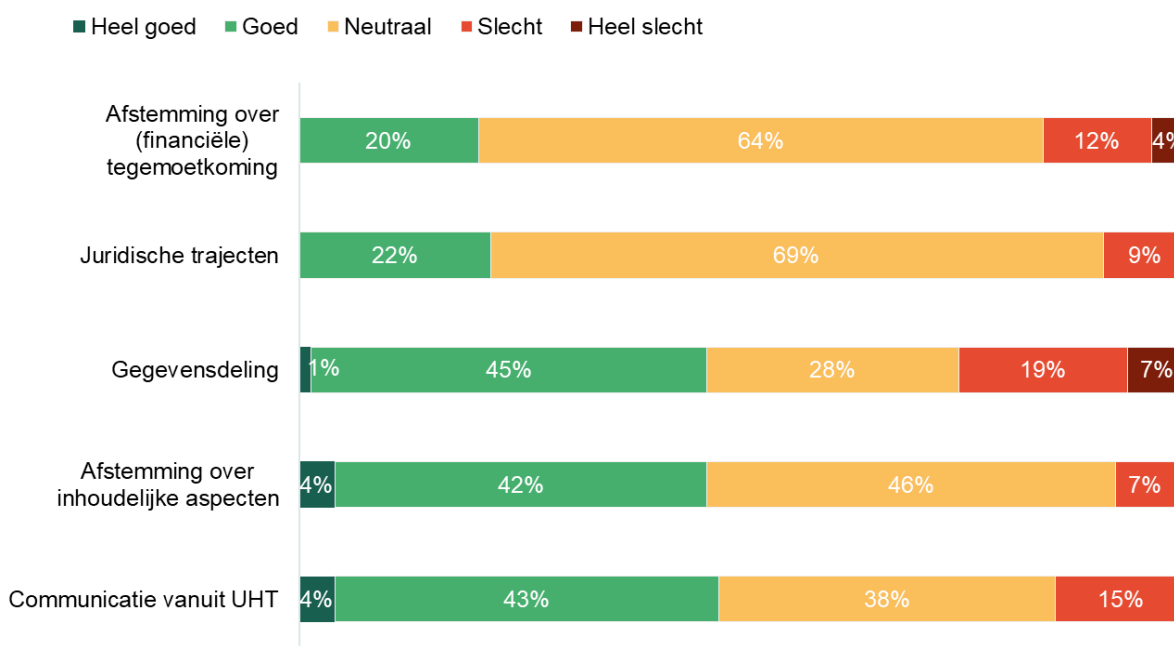
Samenwerking met de Uitvoeringsorganisatie Herstel Toeslagen

De respondenten is ook gevraagd naar de samenwerking met de Uitvoeringsorganisatie Herstel Toeslagen (UHT). De samenwerking met UHT is in de meeste gemeenten niet structureel ingebed, maar gebeurt vooral op ad hoc-basis en is casusafhankelijk. Slechts een beperkt aantal gemeenten heeft vaste contactpersonen of een duidelijk georganiseerde taakverdeling, bijvoorbeeld via een beleidsmedewerker of een gemandateerde welzijnsorganisatie. Ook valt op dat de communicatiekanalen (mail, telefoon, portaal) voldoende beschikbaar zijn, maar de inhoudelijke afstemming en borging in processen vaak ontbreken - in veel gevallen is de samenwerking afhankelijk van individuele medewerkers. Sommige gemeenten geven aan dat het contact met UHT nauwelijks voorkomt, bijvoorbeeld door een lage hulpvraag. Er zijn ook respondenten die niet weten hoe het contact is georganiseerd.

Verloop van de samenwerking

Verloop van samenwerking met UHT op verschillende aspecten (n=74)

Bron: Divosa Zoekt Uit (2025)

De toelichtingen op de beoordelingen van de samenwerking met UHT bevestigen het beeld van een wisselende en soms moeizame samenwerking. Hoewel sommige gemeenten aangeven dat het contact met UHT goed verloopt wanneer daar behoefte aan is, wijst een aanzienlijk deel van de reacties op knelpunten in de praktijk.

Een terugkerende klacht betreft de gegevensdeling. Meerdere respondenten ervaren het gegevensportaal³ als onoverzichtelijk, onnauwkeurig of beperkt bruikbaar. Informatie klopt niet altijd of is moeilijk te interpreteren, wat het werk van gemeenten bemoeilijkt. In enkele gevallen leidde dit zelfs tot verkeerde communicatie met inwoners, omdat

³ [Het gegevensportaal](#) van de Belastingdienst is bedoeld voor bedrijven, instellingen en personen die op uitnodiging van de Belastingdienst en uit zichzelf gegevens bij ons aanleveren.

gedateerde of foutieve gegevens zijn verstrekt. Ook wordt aangegeven dat het portaal te veel informatie bevat zonder duidelijke structuur, wat leidt tot tijdverlies en frustratie.

Afstemming over inhoudelijke aspecten wordt soms als minimaal ervaren. Dit wordt door sommigen niet als belemmerend gezien, omdat men een duidelijke taakverdeling aanhoudt tussen de UHT (financiële compensatie) en gemeenten (brede ondersteuning). Toch leeft bij veel gemeenten de wens om beter op de hoogte te zijn van de stand van zaken in het herstelproces van gedupeerden, omdat dit directe gevolgen heeft voor hun inzet in de ondersteuning. Een gebrek aan informatie of helderheid over de voortgang bij de UHT belemmert in sommige gevallen passende hulp of leidt tot onzekerheid over wat nog nodig is.

Wat betreft juridische trajecten en afstemming over financiële tegemoetkoming geven veel gemeenten aan daar geen of weinig ervaring mee te hebben, wat verklaart waarom deze onderdelen vaak als 'neutraal' zijn beoordeeld. Tegelijk is er bij een aantal gemeenten onvrede over het ontbreken van terugkoppeling van de UHT en afstemming.

Tot slot geven enkele gemeenten aan dat de communicatie als afstandelijk of traag wordt ervaren, of dat het moeilijk is om de juiste contactpersoon te vinden. Anderen vinden juist dat het contact goed verloopt, mits er een duidelijke vraag is en de lijnen kort blijven.

Knelpunten

Twee derde van de respondenten (68%) geeft aan dat er geen knelpunten zijn in de samenwerking met de UHT, een derde (32%) geeft aan van wel.

Een veelgenoemde frustratie betreft het verstrekken van onjuiste of onvolledige informatie over de status van gedupeerden. Gemeenten signaleren dat zij daardoor verkeerde verwachtingen wekken bij inwoners of ondersteuning niet tijdig kunnen inzetten. Ook de gegevensuitwisseling wordt als problematisch ervaren: informatie klopt vaak niet, is moeilijk toegankelijk of wordt alleen tijdelijk gedeeld, wat het werken op casusniveau onzeker en omslachtig maakt.

Daarnaast is er veel onvrede over de communicatie met de UHT. Gemeenten beschrijven de samenwerking als afstandelijk, traag of niet-responsief. Persoonlijke zaakbehandelaars blijken lastig bereikbaar, en gestelde vragen blijven soms onbeantwoord of worden teruggespeeld zonder oplossing. Dit gebrek aan contact belemmert inhoudelijke afstemming en maakt het lastig om maatwerk te leveren.

Ook het proces aan de kant van UHT wordt als complex, traag en weinig transparant ervaren. Gemeenten hebben onvoldoende inzicht in de voortgang van dossiers, wat directe gevolgen heeft voor de ondersteuning die zij kunnen bieden. Daarbij komt dat het voldoen aan formele eisen van UHT vaak als belemmerend wordt ervaren; het proces voelt bureaucratisch, met hoge drempels om tot samenwerking te komen.

Ten slotte wijzen respondenten op structurele knelpunten, zoals wisselingen van personeel, het ontbreken van samenhang tussen informatiebronnen, en het feit dat verantwoordelijkheden te snel bij gemeenten zijn neergelegd, zonder voldoende ondersteuning of afstemming.

Voorgestelde verbeteringen

Gemeenten zien diverse mogelijkheden om de samenwerking met de UHT te verbeteren. Een belangrijk punt is het structureel verstrekken van juiste en actuele informatie over de status van gedupeerden, inclusief bevestiging per e-mail. Ook willen zij dat zowel erkenning als afwijzing actief worden teruggekoppeld, zodat zij tijdig en adequaat

kunnen handelen. Daarnaast is er veel behoefte aan duidelijkere en betrouwbaardere gegevenslijsten, die ook langer beschikbaar blijven dan nu het geval is.

Verder vragen gemeenten om betere bereikbaarheid van persoonlijk zaakbehandelaars (PZB'ers) en snellere, consistentere communicatie. Suggesties hiervoor zijn onder meer het instellen van een digitale helpdesk of chatfunctie, en het organiseren van regelmatige contactmomenten met de regioverantwoordelijke van de UHT.

Ook noemen gemeenten het vereenvoudigen van de mogelijkheden om namens inwoners informatie op te vragen als belangrijke verbetering. De huidige werkwijze ervaren zij als omslachtig en niet helpend. Tot slot willen gemeenten meer ondersteuning bij het stellen van kaders, en heldere communicatie richting inwoners over de verwachte doorlooptijden, zodat zij hun eigen dienstverlening daarop kunnen afstemmen en de druk op de brede ondersteuning kunnen verlichten.

Adviezen en suggesties

Gemeenten adviseren om duidelijkheid en eenvoud te brengen in de hersteloperatie. Allereerst wordt gepleit voor heldere kaders rondom de brede ondersteuning. Gemeenten geven aan dat een uniforme werkwijze kan helpen om ongelijkheid tussen gemeenten te voorkomen. De VNG heeft recent [modelbeleidsregels](#) omtrent de afhandeling van de toelagenaffaire gepubliceerd. Dit biedt gemeenten houvast in het bieden van brede ondersteuning aan inwoners.

Er is behoefte om een duidelijke einddatum vast te stellen: voor lopende trajecten, voor aanmeldingen van nieuwe slachtoffers én voor nieuwe ondersteuningsaanvragen van slachtoffers met een lopend traject. Zo kunnen gemeenten beter plannen en toewerken naar de afronding van lopende trajecten. Tegelijkertijd moet er voldoende ruimte blijven voor maatwerk en nazorg, ook na de financiële afronding, omdat de sociale en psychische impact vaak langer doorwerkt.

Gemeenten vragen om het simpeler maken van procedures, het zoveel mogelijk voorkomen van juridische procedures en het voortdurende aanpassingen in beleid en doelgroepen. Gemeenten willen niet telkens verrast worden door nieuwe spelregels, maar vroegtijdig geïnformeerd en betrokken zijn bij praktische zaken en beleidsvoornemens, zodat zij kunnen meedenken over uitvoerbaarheid.

Ook vragen gemeenten om structurele oplossingen voor knelpunten, zoals een aanvullende schadevergoeding voor ex-toeslagpartners en betere ondersteuning voor kinderen die getroffen zijn.

De gemeenten benadrukken dat herstel verder gaat dan financiële compensatie. Het is van belang dat de UHT ook oog heeft voor de bredere herstelbehoefte van gedupeerden. Er is behoefte aan duidelijke communicatie richting ouders en meer capaciteit om dossiers zorgvuldig en tijdig af te ronden. Tot slot wordt opgeroepen om het vertrouwen van burgers te herstellen door zichtbaar mensgericht en betrouwbaar te handelen.

Geleerde lessen

De respondenten werd gevraagd naar voorbeelden of suggesties voor andere gemeenten als het gaat om de afhandeling van de kinderopvangtoeslaggedupeerden. Daar kwam de volgende lijst aan tips en adviezen uit voort:

- Werk actief samen en deel kennis via G5-overleggen, overleggen met buurgemeenten, regionale bijeenkomsten en VNG-forums.
- Benader gedupeerden proactief, omdat zij niet snel zelf contact opnemen.
- Luister zonder te oordelen, besteed aandacht aan het psychosociale welzijn en streef naar duurzame oplossingen.
- Wijs één vaste contactpersoon aan voor gedupeerden en zorg voor integrale samenwerking binnen de gemeente, zoals tussen schuldhulpverlening en maatschappelijke ondersteuning.
- Voorkom juridische procedures, omdat deze kosten verhogen en problemen verergeren.
- Schakel tijdig met de wethouder woonzaken bij woonproblemen.
- Communiceer duidelijk over wat mogelijk is en bespreek de verwachtingen met gedupeerden.
- Overweeg om via leningen vooruit te lopen op verwachte uitkeringen om gedupeerden sneller te helpen.
- Gebruik NIBUD-normen en andere financiële richtlijnen als leidraad.
- Organiseer regelmatig overleg en houd korte lijnen met het UHT om knelpunten snel te signaleren en aan te pakken.
- Houd rekening met de complexiteit van de casussen en waarborg voldoende personele capaciteit en samenwerking.
- Pas een specifieke, proactieve aanpak toe voor jongeren, vanwege hun vaak lage vertrouwen en terughoudendheid.

Organisaties die knelpunten kunnen oplossen

De respondenten is ook gevraagd van welke organisaties zij vinden dat zij een rol zouden kunnen of moeten pakken in het oplossen van knelpunten in de uitvoering. Hier kwam de volgende lijst aan organisaties uit:

- **VNG:** Wordt genoemd als coördinerende partij; sessies met diverse stakeholders dragen bij aan het oplossen van knelpunten. De VNG-routekaart wordt gewaardeerd, maar kwam volgens sommigen te laat.
- **Belastingdienst / UHT:** Moet sneller afhandelen; er is sprake van hernieuwde schuldenvorming bij dezelfde instantie. De Belastingdienst zou zelf de financiële afhandeling moeten doen.
- **Ministerie:** Besluitvorming op politiek niveau is noodzakelijk, omdat het systeem anders werkt dan bedoeld.
- **Gemeenten (grotere):** Grotere gemeenten zouden kleinere kunnen ondersteunen. De ondergrens in dienstverlening moet beter worden bewaakt.
- **DUO:** DUO biedt maatwerkvoorzieningen voor alle jongeren met een studielening die in financiële problemen verkeren en kan dus ook een rol spelen in de afhandeling van problematische schulden van kinderen van toeslagenslachtoffers. Een nauwere samenwerking tussen de gemeenten en DUO kan bijdragen aan betere en laagdrempelige ondersteuning aan jongeren met problematische studieschulden.
- **Organisaties met ervaringsdeskundigheid en Lotgenotencontact.**
- **Sociaaljuridische dienstverlening**
- **Financiële dienstverlening**
- **Jeugd- en Wmo-afdelingen en maatschappelijk werk**
- **Instituut Publieke Waarden (IPW)**

Tot slot

De respondenten concluderen dat er behoefte is aan meer duidelijkheid, vooral over de aanmeldtermijn voor brede ondersteuning. Grote verschillen tussen gemeenten leiden tot frustratie; uniforme, uitvoerbare beleidsregels zijn nodig. Gemeenten zonder brede aanpak moeten worden aangesproken. Vertrouwen tussen overheid en gedupeerden blijft kwetsbaar.

Verder wordt gepleit voor betere samenwerking tussen rijk, gemeenten en uitvoerders als één geheel. Kleine gemeenten willen meer betrokken worden. Er is aandacht nodig voor blijvend herstel van vertrouwen, aanpak van institutioneel racisme en ruimte voor maatwerk in wetgeving.